

Miskolczi Ambrus Négyeskönyve

**Napvilág Kiadó
Budapest, 2006
150 oldal, 1900 Ft**

Nem tudom, Domokos Mátyás tudta-e, hogy *Az olvasó fényűzése* három önálló, ám szervesen és logikusan összetartozó kötetével műfajt teremtett? A Középkori Hármasoltárok irodalmi és racionális, értelmi megfelelőjét. Az értelem fényűzését.

Miskolczi Ambrus négy önálló könyvét foglalta össze egyetlen szerves egészet képező kvartettbe, összetartozó értelmes egészbe.

És amiként Durell Alexandriai Négyesében egy viszonylag egyszerű történetből kibomlanak egy zaklatott, fontos átmenet fázisai és (eredendő? állandó?) jellegzetességei, úgy kapjuk meg Miskolczi Ambrus négy kötetéből a magyar (és egy kicsit az egész közép-kelet-európai) 18. századvégi és 19. század eleji, a felvilágosodás és a liberalizmus közötti időknek a históriáját. Pontosabban szólva: a „jellegzetességeit”. Miért a jellegzetességeket? „*A modern magyar demokratikus kultúra »eredeti« jellegzetességeiről 1790–1849*”, jelezve mintegy ezzel is, hogy 1790 és 1849 között történt valami, illetve történetek valamik, amik miatt a „jellegzetességekkel” is ugyanolyan óvatosan illik bánni,

mint a „demokratikus kultúra” fogalmával. Épp ezen segít az „eredeti” jelző: Egy jellegzetesség kialakulásakor egyszerűbben és pontosabban leírható mint később, mikor már az írók és igények változása szerint alakul át. A *longue durée* történelemszemlélet, amely napjainkra kötelezővé, vagy legalábbis illendővé vált, lehetővé teszi, hogy ma is – kellő óvatossággal – dolgozhassunk a jellegzetességekkel, mint történetírási fogalommal. Ebben a szellemben idézi az Előszó *Francis Fukuyamát*: „A modern demokratikus kultúra a világi megváltás kultúrája; évezredes fejlődés állomása. Nyugaton – írja Fukuyama – a kereszténység először kialakította az emberi méltóság egyetemességének elvét, ezt a felvilágosodás az égből lehozta, és az egyetemes emberi egyenlőség világi elméletévé tette.»

Tocqueville szerint már a 11. századtól, Mannheim Károly szerint a késő középkor óta érlelődik a demokrácia, más szóval demokratikus kultúra. Ez hatalmas gyűjtőfogalom, amely magában foglalja mindazt, amit a felvilágosodás és a romantika, a liberalizmus és a demokratizmus jelentett, pontosabban mindebből az egyenlőségre való törekvést, mert, mint Tocqueville Amerikában felismerte: »a nemző körülmény, melyből minden egyes eset eredetét venni láttatik, az állapotok egyenlőségében fekszik«.

Ez pedig ellenállhatatlan erővel érvényesül: A társadalmi helyzetek egyenlőségének fokozatos fejlődése tehát gondviselészerű jelenség, fő jellegzetességei: egyetemes, tartós; napról napra kikerül az emberi hatalom alól, mivel minden ember a fejlődését szolgálja ...

A modern demokratikus kultúrát kétféleképpen is szemléltethetjük: egyrészt mint egyetemes jelenséget, amely nemzeti keretekben jelenik meg, másrészt mint nemzeti keretekben kibontakozó jelenségek integrációját, és közben láthatjuk, amint a nemzeti folyamatok bekapcsolódnak az egyetemes folyamatok vérkeringésébe.

Mindkét szemléletben indokolt az ún. eredeti sajátosságok vizsgálata, hogy Mattec Block ezen Weber szemléletébe is illeszkedő korszakalkotó kifejezésével éljek, amelyet történetírásunkban Makkai László honosított meg. Igaz, nem tagadom, nem tudom pontosan meghatározni, hogy miben is rejlenek »az eredeti jellegzetességek«, hacsak nem abban, hogy a demokrácia, bár egyetemes jelenség, és ha kiejtjük a szót: demokrácia, akkor valamiféle ideáltípus jelenik meg lelki szemeink előtt, ám konkrét megvalósulási formái eltérnek egymástól, mert a terephez idomulnak, más szóval a társadalmi szerkezethez, egyes csoportok, rétegek mentalitásához és hagyományaihoz.

Mindebben Tocqueville logikáját és szemléletét követjük valamennyien, hiszen amikor Amerikában feltérképezte a demokratikus szenvedélyeket, akkor úgy járt el, hogy érzékelte: ideáltípushoz kell viszonyítani azt, ami megvalósul a demokratikus törekvések (és velük járó ellentmondásaik) ellenállhatatlan erővel érvényesülő kibontakozása során.

Ugyanakkor kerülnünk kell az ideáltípus abszolút mértékként való alkalmazását, hiszen ha abszolutizáljuk az ideáltípust, akkor az ún. Valóságban mindenütt csak torzulásokat észlelünk valamiféle – éppen aktuális (torzító) szemlélet jegyében.

De akkor nem vagyunk-e ugyanott, mint az elhíresült churchili frázis: a Demokrácia nagyon tökéletlen alkotmány, de hát jobbat még nem találtak ki. Az »ügynevezett Valóságtól« úgy látszik csak „ideáltípusok” torzulásaira futja? Úgy látszik Demokrácia és torzulásai

*Földiekkel játszó
Égi tünemény,
Istenségnek látszó
Csalfa, vak Remény!
Kit teremt magának
A böl dogtalan,
S mint védangyalának,
Bókol úntalan.*

(Csokonai: A Reményhez)

A Felvilágosodás ezen a téren Csokonaiig várat magára:

*Hittem szép szavadnak:
Mégis megcsalál. ...*

Az emberi méltóság egyetemességének elvére alapított modern demokratikus kultúra egyfajta remény, amelynek azonban ideáltípus formájában léteznek az állapotok egyenlőségében fekvő jellegzetességei eredeteikig visszamenőleg.

*Régi dicsőségünk hol késel az éji homályban?
Századok ültenek el, s te alattok mélyen enyésző
Fénnyel jársz egyedül. ...*

(Vörösmarty: Zalán futása)

*Szabadság! itten hordozák
Véres zászlóidat,
S elhulltanak legjobbjaink
A hosszú harc alatt. ...*

(Vörösmarty: Szózat)

*Bújt az üldözött, s felé
Kard nyúl barlangjában,
Szerte nézett, s nem lelé
Honját a hazában. ...*

*S ah, szabadság nem virúl
A holtnak véréből,
Kínzó rabság könnye hull
Árvánk hó szeméből! ...*

(Kölcsy: Himnusz)

Itt bizony nem nagyon van mit kezdeni Fukuyama keresztény körmeneteivel és a felvilágosodás világi üdvösségként való értelmezésével. Máshol kell keresgélni és más összefüggésben kell beszélni a modern magyar demokratikus kultúra eredeti jellegzetességeiről. Miskolczi Ambrus tudja is, hogy hol és hogyan. Amikor a modern magyar demokratikus kultúra eredeti sajátosságait nyomozzuk, az első kérdés az, vajon miként alakult a magyar politikai és kulturális térben a felvilágosodás és liberalizmus viszonya.

Tudjuk, 1790–1848 között Magyarországon két alkalommal törtek fel olyan politikai mozgalmak, amelyek a demokratikus kultúra intézményes megalapozásával próbálkoztak – az 1790-es és az 1830-as években.

1794-ben a demokratikus törekvéseket mint összeesküvést fel is számolta a hatalom, 1830-tól viszont az 1848-as forradalomhoz íveltek a fejlemények.

A magyar történetírásban sajátos vitakérdés az, miként viszonyul egymáshoz a felvilágosodás és a liberalizmus: létezik-e folytonosság az 1790-es évek és az 1830-as évek reformtörekvései között, vagy közben megszakadtak az ígéretes erőfeszítések? Mindez ártalmatlan historiográfiai vitának tűnik, mégis valamiféle hitvita jellegét öltötte. Annál is inkább, mert mindkét álláspontnak mély gyökerei vannak. Ezért célszerű a vitát a maga történetiségében is szemlélni, és aztán meglátni a fától az erdőt: azt, hogy mi valóban a vita tétje.

A látszólag új keletű vitát két nyugati magyar történész kezdeményezte: Csáki Móric és Kecskeméti Károly egy-egy nagyszabású – az európai historiográfiai revizionizmus szellemében készített – monográfiával, miután újabb történetírásunkban H. Balázs Éva és Hajdú Lajos korábbi kutatásai szerint a nagy átalakulás a jozefinizmussal kezdődött, és az átalakítás igénye már korábban jelentkezett.

Valamennyien a folytonosságot vallották, és ezzel szembefordultak a magyar történetírás uralkodó felfogásával. Ezt az 1860-as években Horváth Mihály fogalmazta meg a *Húszonöt év Magyarország történelméből* című művében. A cím is jelzi a koncepciót: a reformkor 25 év története, amely az 1823-as megyei ellenállással kezdődik. Szekfű Gyula a *Három nemzedékben*, az 1920-as évek nagy politikai – de egyben törtéleltszemlélet-formáló – hanyatláselméleti pamfletjében az 1830-as évekkel kezdte a magyar liberalizmus történetét, és annak inkább kárhoztatását, mintsem elemzését. Az ő alapító hőse Széchenyi István, akinél a nemzetépítés, a viszonyokkal való józan számvetés háttérbe szorította a liberális dogmatizmust, amelynek érvényesítése nemzeti katasztrófához vezetett. Szekfűvel szemben Mályusz Elemér – Concha Győző nyomán – arra hívta fel a figyelmet, hogy az 1790-es évek felvilágosult törekvései már szinte azonosak az 1830-as évek törekvéseivel. Igaz, ezek a törekvések papíron maradtak, nagyrészüket a diétai munkálataiban, amelyeket csak az 1825–27-es diétai bizottságai vehetnek majd elő. Mégis, a reformkor az 1790-es években indult, de megszakította az abszolutista és rendi reakció, mert az udvar annyira megrettent a Martinovics-féle összesküvéstől, hogy lemondott a reformpolitikáról, a radikálisokat kivégeztette, majd utána a mérsékelt reformereket semlegesítette. Domanovszky Sándor, aki éveken át dolgozott József nádor iratainak kiadásán, úgy látta, hogy mindaddig, amíg összehívták a diétákat, nem igazán szakították meg egy 22 éves [1790–1812] föllendülési korszak további építő munkáját. Utána viszont valóban jött a »keserves cezúra«: az abszolutizmus 13 esztendeje [1812–1825]. Igazságtalan azonban a kor embereivel és törekvéseivel szemben, ha ezt az időpontot nem számítjuk a nagy magyar reformhoz. Óvatos vagy radikális reformtervezetek ugyanis készültek, de ott maradtak a nádori és egyéb leltári hagyatékokban.

A magát marxistának nevező történelemszemlélet paradox módon Szekfű kronológiájához tért meg. Igaz, a termelési erők és termelési viszonyok közötti összhang törvény formulájával élt. Barta István, az 1830-as évek legavatottabb ismerője elfogadta azt, hogy 1790-től 1849-ig egyetlen korszakról beszélhetünk, de azt hangsúlyozta, hogy közben megszakadt a folyamatosság. Ennek oka az, hogy a magyar jakobinusok eszméi »nem a hazai valóságból nőttek ki«, hiányzott a »táptalaj«, az üldözés miatt »továbbélésük« csak szórványos nyomokban mutatható ki »Zemplén és Szepes« hegyei közt.

A nagy eszmék a hajdani mozgalom »veteránjainak leveleiben és írásaiban, Berzeviczy Gergely és néhány gazdasági, statisztikai szakíró munkáiban« élnek, hogy azután diadalmas erővel törjenek felszínre akkor, amikor a társadalom viszonyai megérték befogadásukra – az 1830-as években.

Ezt a szemléletet tovább lehetett vulgarizálni úgy, hogy a gazdasági helyzet termelje ki az ideológiai változást. Ez egyben a *post hoc ergo propter hoc* logikája is, mindent megmagyaráz, tehát semmit sem.

Ezzel szemben Csáky Móric *A felvilágosodástól a liberalizmusig* című monográfiájában azt próbálta megragadni, hogy miként játszik egybe a kései felvilágosodás és a korai liberalizmus. Ez az egybejátszás olyannyira erősnek látszott, hogy a reformkor kezdetét 1790-re tette. Aztán művében tanúit lehetünk annak a lassú fejlődésnek, amely fokozatosan vezetett az 1830-as évek felé.

Csáky azt a folytonosságot érzékeltette, amelynek jegyében az 1790-es évek látványos reakciója után fokozatosan teret hódított az értelmiségiek által kidolgozott ideológia, és ennek során a természetjogi szabadságfogalom »aláaknázza« a rendi szabadság fogalmát.

Amikor a 19. század elején a rendek a modern liberális nyelv eszközeivel éltek, akkor »a nyelvvel tartalmi mozzanatok is átvettek«. Így az 1810-es évek derekán megtörténhetett a liberális eszmék áttörése. A rendi alkotmány »a demokratikus képviselő formális induló bázisaként szolgált«.

Kecskeméti Károly – Csáki Mórictól eltérően – erősen polemizáló, olykor ironikus hangvételű monográfiában fejtette ki téziséit. Ennek lényege: A két évtizedre szűkített reformkor: mítosz.

Az 1790-es évektől nem szakadt meg a gondolati és terminológiai folytonosság, nem is beszélve a nagy társadalmi, gazdasági és politikai kérdések megoldását célzó igények folytonosságáról. »A folytonosság megszakítása 1792 és 1832 között illuzórikus, mert semmiféle cenzúra, semmiféle rendőrség, bármilyen hatékonyak is legyenek, nem akadályozhatja meg a fiúkat, hogy apáikat kövessék, ha úgy akarják. Az 1794 utáni Magyarország sokáig cenzúrázott Magyarország«, a cenzúrát pedig sokáig jól kiegészítette az öncenzúra. Az új eszmék és a fogékonyság irántuk családi és baráti körökben éltek. Kecskeméti felhívta a figyelmet arra, hogy olyan családban, amelyben az apa szabadkőműves volt, a fiú liberális lett. Az 1790-es évek operátumai – Kecskeméti Károly szerint – intellektuális emlékművekké váltak, gyakorlati hatás nélkül; pontosabban: a gyakorlatban nem érvényesülhettek, ám szellemi jelentőségük megmaradt és hatottak is. Nem véletlen, hogy a 19. század eleji diétákban állandóan szorgalmazták az operátumok tárgyalásának napi-rendre tűzését.

Ezt csak az 1825–1827-es diéta érte el, majd ezen diéta olyan bizottságokat állított fel, amelyek új operátumokat dolgoztak ki.

Barta István éppen arra hívta fel a figyelmet, hogy a bizottságok megyei munkálataiban léptek színre az egész országban a liberálisok, akik az 1832 – 1836-os diétán hatékony ellenzékké szerveződtek. A 18. századi operátumok »emlékművei« tehát alapot jelentettek a liberális politikai gyakorlat számára.” (*A modern magyar demokratikus kultúra eredeti jellegzetességeiről*, 7–15. oldal.)

Nem szokásos, nem ildomos, tán nem is megengedett ilyen hosszú szöveg átvétele recenzióban, de ez a legerősebb, leghitelesebb és legszebb előszó – bevezetés Miskolczy Ambrus kvartettje második könyvének a *Felvilágosodás és Liberalizmus közöttnek* a tárgyalásához-olvasásához.

És egyúttal ez a lehető legjobb, leghitelesebb recenziója; lehet, maga is annak szánta; legalábbis a kvartett szerkesztése erre utal.

A könyvben ugyanis ugyanarról beszél másképpen: a természet és történetéről szóló történetírás napjainkban külön szakterületként specializálódó filológiai vállalkozás. Munkáját egyszerre könnyíti és nehezíti, hogy ezt a magyar historiográfiában élénk vitákat kiváltott-kiváltó területen teszi. A felvilágosodás és a liberalizmus közötti megszakítás nélküli folytonosság, vagy egy 1790–1849 közötti (különbözőképpen megfogalmazott és értelmezett) megszakítás a korszak lényege.

Miskolczy Ambrus rendkívüli szakirodalmi tájékozottság birtokában, kivételes elfogultság-mentesen mindkét Domokos Mátyás-i „ugyanarról másképpen” beszédmódban végigvezeti az olvasót a *longue durée*-szerűen folyamatos fejlődéstől a székfűi szigorúan újrakezdéses „három nemzedéki” megoldásig. S amíg az olvasó az összes lábjegyzettel együtt végigrágja magát, megérti, hogy korántsem holmi periférikus „magyar jelenségről” – nesze neked Wallenstein – volt a „között” vitában szó, hanem sorsfordító európai-auramerikai történelmi eseményről, amelynek a magyar vita mintaképe (vagy legyünk kicsit divatosak – „paradigmája” inkább), mintsem követője. Miskolczy Ambrus könyvei „között” kvartettjének következő, harmadik könyve vékony füzet, de az egész magyar élet szempontjából *Sorsformáló értelem* szól belőle. A címe is ehhez méltóan szerény és pontos: *Kossuth Eperjesen. Carlowsky Zsigmond és Greguss Mihály jogbölcsélete*. Itt is hosszan és változatlanul kell átvennem a Bevezetőt:

„Kant, Carlowsky, Greguss, Kossuth – meghökkentőnek tűnő névsor. Pedig nem túlzás: Kant a 19. század prófétája, még akkor is, ha nehezen érthető. Filozófiájának üzenete világos. A politika nyelvére fordítva program: a jogállam és a haladás programja (és mítosza). Kossuth ugyan tagadta, hogy ő maga próféta lett volna, mégis ő a magyarok Mózese”, miként azt a Piac utcai kapuőrállomás naplókönyvébe így jegyezte, mikor a honvédelmi bizottmány elnöke átlépte a város határát.

Carlowsky az eperjesi Kollégium mindent tanító tanára, aki a felvilágosodás természetjogát adta tovább a világban, amelyben a felvilágosodás fényeit az abszolutista és rendi reakció igyekezett elhomályosítani. Greguss Mihály kiváló tanár-egyéniség, a magyar filozófia ígérete. Ő közvetítette Kantot Kossuthnak Eperjesen. Hogyan és miként? Munkánkban ezt próbáljuk megközelíteni.”

Ez azt jelenti, hogy mi mindent tanulhatott Kossuth az eperjesi Kollégiumban. Ennek épületében ma is ott találjuk az emléktáblát, amely az iskola nagy tanítványaira emlékeztet. Greguss Mihály is érdemelne egyet. És tegyem hozzá: Miskolczy Ambrus is, aki könyvkvartettjében a hagyományos nagy magyar kollégiumok, Debrecen, Sárospatak, Nagyenyed, Selmechánya mellé emelte Eperjest.

Miskolczy Ambrus a magyar köztudatban meghonosodott-meghonosított Kossuth-Széchenyi szembesítés köré vázolja fel Eperjes képét:

„Kossuth Lajos 1816 szeptemberétől 1819 nyaráig Eperjesen, az itteni evangélikus kollégiumban járta ki a magasabb osztályokat: a retorikai-poétikai osztályt. Tizennégy éves korában került oda, olyan osztályba, amelynek [zömét] két-három évvel idősebb fiúk alkották, de akadt még húszéves társa is. Tantárgyai – végbizonyítványa szerint – tiszta mathezis, pszichológia, empirikus metafizika, fizika, Magyarország története, egyháztörténet, Európa és Magyarország statisztikája, természetjog, közjog, nemzetközi és népjog, etika, politika. Mindezt természetesen latinul tanulták. Ugyanakkor a városi közeg német és szlovák is volt, miközben már a magyarosodás igénye is érvényesült, és németszóra sok gyermekfiút küldtek ide szülei. Először összefoglaljuk azt, amit az egykorúak a város szellemiségéről vallottak. Főleg azoktól maradtak ilyen megnyilatkozások, akik Kossuth után kerültek ide, majd az iskola szellemiségéről szóló forrásokat fogjuk vallasra, és bemutatjuk, amit diáktársairól és tanáraitól tudunk. Így jobban láthatjuk, hogy kiművelt emberfők miként neveltek kiművelt emberfőt.” (Kossuth Eperjesen 1–2 old.)

Az egész könyv, de tán az egész könyv-kvartett legfontosabb, legszebb oldala következik: Eperjes légköre és diáknépessége. Eperjes sokarcú multikulturális világképe tárul elénk. „Kazinczy Ferenc számára ez a város merő egy paradicsom, bár szegény.” Ő 1781-ben jött ide a táblához törvénygyakorlatra. És úgy látta, hogy Eperjest nevezetessé teszi az is, hogy itt négy nyelv van. A papság s a tanítók és tanulók mindig deákul beszélnek, az uraságok magyarul is, a polgárság németül és tótul, s minthogy „... a többnyelvűség hozzátartozott a felvidéki élethez ...” A diákok tanáraikat és egymást négy nyelven írt versekkel köszöntötték. (Kossuth Lajos Eperjesen, 191. old.)

A Felvidéken hagyományos többnyelvűség előnyeit hangoztató nézetek mellett Miskolczy Ambrus azonban figyel azokra is, amelyek a nemzeté válás „integratív és diszkriminatív” formájában egyaránt nagy súlyt helyeznek a közös nyelvre. Hosszan idéz például Gregor Juzsek: *A magyar világnak rajzolatjából*, Eperjes, 1807:

*Tót mindenütt változandó,
Deák a göröggel feles,
A magyar szó tiszta s teljes.
A világon egy, tisztos ősz,
Senkivel nem egyveledett,
Számos község nemzeté lesz;
Egy oly nemzet egy oly személynek
Szükség léssen oly eszközre, hogy tenyésszen.
Egy eszköz a nyelv lehet,
Mellyel egész nemzet élhet,
Mellyel egész nemzet élhet;
Hogy ne múlna öröksége,
Fent idegen nyelv elégtelen,
A közjónak nagy helytelen,
S egy akarat nyeresége.
Ki-ki húz maga részére.*

(Vachot Imre emlékiratai. Bp. 1881)

Ezt a két egymással élesen szembenálló nemzet-fogalmat, amit egyfelől Vachot Imre, másfelől Kazinczy Ferenc képvisel, Kossuth Lajos szintetizálta fennkölt, funkcionáló egésszé, Kant filozófiája és etikája alapján.

Miskolczy ahol lehet figyelembe veszi a hozzáférhetővé vált forrásokat, de nem hagyja magát elcsábítani általuk. Kossuth Kossuth, Széchenyi Széchenyi és Eperjes Presov, a hagyományosan négy nyelvű multikulturális felvidéki iskolaváros. Kossuth Eperjesen nemcsak filozófiát és egyéb tantárgyakat tanult, hanem életet. Tanúja lehetett a soknyelvű polgárok békés hétköznapijainak. Ez optimizmusának alapja, annak az optimizmusnak, amely új Magyarország tervezéséhez és alapjai lerakásához, megteremtéséhez kellett. Hiszen ez nemcsak politikai, mérnöki munka volt, hanem mögötte ott állt egy ma már letűnt világ a maga sokszínűségével.” (65–66. old.)

Az idézet folytatható lenne hosszan és relevánsan, hiszen amint a könyv alcíme: „*Carlowsky Zsigmond és Greguss Mihály jogbölcselete*” is mutatja, részletesen bemutatásra kerül a spinosai-kanti filozófia és életszemlélet két honi közvetítőjének a tanítása és

hatása Kossuthra. Ez azonban a honi Spinoza–Kant recenzió történézésének a feladata; a recenzió itt befejezhető, hiszen elérte célját, látjuk talán, hogy van („mert van a van, mondjon bármit is az ember”) modern magyar demokratikus kultúra és vannak eredeti jellegzetességei.

Egy bekezdést mégis ide kell még másolni, mert új fényt vet a Miskolczy-kvartett fő témájára, a felvilágosodás–liberalizmus közötti folytonosság vagy megszakítottság vitájának a kérdésére.

„... Kossuth Kantianizmusa Greguss Mihály eszmevilágának a bemutatásával a magyar felvilágosodás és liberalizmus folytonosságát is próbáltuk érzékelteni, és azt, hogy Kossuth nem valami feudális révedező világban nőtt fel, hanem olyan értelmiségi közegben, amely színvonala, szellemisége révén a benne élő fogékony embert a fennálló világgal való elégedetlenségre és ezen világ megváltoztatására ösztönözte. A Kantianizmus és ennek kritikája egyaránt ezt tette. Már maga a haladás-hit a fennálló rendszer elutasítása volt. De jellemző, hogy míg nálunk inkább csak panaszkodni lehetett, hogy a szabadelvű fejtegetéseknek számtalan korlátok állnak ellent, annyira, hogy Greguss meg is roppant ezen ránehezülő korlátok terhe alatt. Mestere Schulze legalább arról elmélkedhetett, hogy a fejlődés is az erkölcsi tökéletesedést segíti elő, a légi közlekedés nyomán a népek jobban megismerhetik egymást és kevesebb háború lesz. Ezen persze annyira mosolygunk, amennyire összeszorul a gyomrunk ha a honi szellemi szabadság sorsán tűnődünk el. ...”

*

Ilyenkor az emberformáló idők és események jutnak eszünkbe. Például az, ami 1848 július 11-én a pesti országgyűlésen történt, alighanem Kossuthnak is ez ötlött fel, amikor a kis Kant könyvet olvassza, és alá is húzta, amit emlékezetesnek tartott. Az emlékezetes nap egyik szemtanúját idézzük, Gyulay Lajost. Ő, amikor Horváth Mihálynak a nagy művét olvasta, naplójában így emlékezett: „Jelen voltam e nagyhatású beszéd alatt a gyűlésben. Kossuth oly gyenge volt, vagy gyengének mutatkozott, hogy a szószerkekre fel kellett vezetni, maga erejéből nem tudta megtenni. Halkan kezdte egy óráig tartó beszédjét, kimerült testi erejét csak a felizgatott lélek ereje tudta fenntartani ...” A leírás a „Megadjuk”-kal és a „Megemelem a kalapomat a Nemzet nagysága előtt”-tel végződné, de minket itt inkább Gyulay, illetve Miskolczy Ambrus kommentárjai érdekelnek.

„...Kossuth Eperjesen nemcsak filozófiát és egyéb tantárgyakat tanult. Hanem az életet. Tanúja lehetett a soknyelvű polgárok békés hétköznapjainak. Ez pedig optimizmusának alapja, annak az optimizmusnak, amely új Magyarország tervezéséhez és alapjai lerakásához, megteremtéséhez kellett. Hiszen ez nemcsak politikai mérnöki munka volt, hanem mögötte ott állt egy ma már letűnt világ a maga sokszínűségével” (66. old.) Ismételjük meg, mert itt, ebben az összefüggésben válik világossá a Kant, Carlowsky, Greguss, Kossuth – meghökkentőnek tűnő névsor jelentése és jelentősége. Ennek az országgyűlési beszédnek a fényében érthető meg, hogy Miskolczy Ambrus kvartettje bevezető kötetének címében a modern magyar demokratikus kultúra igényes kifejezéssel él, az eperjesi kapuór pedig Mózes nevével, mikor bejegyzé a négy nyelvű iskolavárosba belépő Kossuthot. Hiszen végeredményben a sorsformáló értelmet köszöntötte az elnevezéssel.

A Miskolczy Ambrus kvartett következő könyve: *Horn Ede (1825–1875). A magyar-zsidó nemzeti identitástudat forrásvidékén*. Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2007.

Horn Ede életének és életművének a bemutatása nem egyszerűen ún. „hézagpótló” mű; azt mutatja be, hogy a „sorsformáló értelem”-mel szemben létezik „sorsformáló értelmetlenség” is, és mik ennek a következményei. Ezek ellen küzdött egész életében Horn Ede, mint tudós, mint nemzetközileg elismert közgazdasági közíró, lapszerkesztő, publicista, Kossuth Lajos és Jókai Mór barátja, a szabadságharc zsidó vallású tábori lelkésze. Világosan keresztül Törökországba menekült, és onnan Párizsba; az emigráció komitájához tartozott. Az emigráns Horn Edére vonatkozó adatok pontatlanok és már a Horn folklór részei. Miskolcgy Ambrus gondosan kijavítja a tévedéseket és beilleszti Horn Ede működését a reform és az ortodoxia párharcába csakúgy, mint a magyar antiszemitizmus történetébe.

Vekardi László

